

[Právní rozhledy 9/2019, s. 322]

Problematika diferenciacce sporného a nesporného řízení

Mgr. Markéta Šlejharová, Praha, Brno*

I. Úvodem

V rámci právní teorie i soudní praxe rozlišujeme dva samostatné druhy nalézacího civilního řízení, řízení sporné a řízení nesporné. Přestože nepanují pochybnosti o existenci těchto dvou druhů nalézacího řízení,¹ hranice pro jejich odlišení už tak zřejmé nejsou. Problematika se stala aktuální zejména v souvislosti s „novým“ zákonem o zvláštních řízeních soudních, který vstoupil v účinnost 1. 1. 2014. Tímto zákonem mělo dojít k rozdělení právní úpravy nesporného a sporného řízení, avšak již dnes je zřejmé, že se tomu tak nestalo výlučně. Některá řízení, která by měla být upravena jako řízení nesporná, zůstávají nadále ponechána s určitými výjimkami v režimu sporného řízení, a naopak některá řízení, která jsou řízeními spornými, se řídí právní úpravou řízení nesporného.

II. Charakteristika nesporného řízení na základě převažujících znaků

Rozlišování mezi nesporným a sporným řízením nepomohlo ani latinské označení pro oba typy řízení. Nesporné řízení označované latinsky jako „*iurisdictio voluntaria*“ přejala následně i německá právní věda, která je označuje termínem „*freiwillige Gerichtsbarkeit*“.² Toto označení však implikuje, že se jedná o řízení dobrovolná či závislá na vůli účastníků. Ve skutečnosti je tomu právě naopak. Nesporná řízení mohou být ve většině případů zahájena i z moci úřední, tedy bez aktivního jednání účastníků řízení. Stejně je tomu i v případě označení sporného řízení. „*iurisdictio contentiosa*“, německé označení „*streitiges Verfahren*“ i české pojmenování „sporné řízení“ evokuje nutnou existenci sporu mezi účastníky řízení, avšak spor jako takový se vyskytuje i v nesporném řízení, byť se nejedná o spor dvou stran v kontradiktorním postavení.³

Ve snaze o rozlišení sporného a nesporného řízení se mnozí teoretikové snažili přijít se znaky či kritérii, pomocí kterých by bylo možné oba typy soudních řízení vymezit a navzájem od sebe jednoznačně odlišit. Vznikaly tak různé diferenciacní teorie, avšak žádná z nich samostatně neobstála a nedokázala obsáhnout všechny druhy soudních řízení tak, aby bylo možné na jejím základě jednoznačně určit, zda se v daném případě jedná o řízení sporné či nesporné.

K vymezení nesporného a sporného řízení lze tak dojít pouze za pomoci určení převažujících znaků pro daný typ nalézacího řízení, přičemž nesporné řízení lze identifikovat na základě níže uvedených diferenciacních kritérií:

- vyšší míra ingerence státní moci z důvodu existence veřejného zájmu na určitých záležitostech nesporného řízení;

–

řízení nesporné je vzhledem ke svému předmětu a převládajícímu veřejnému zájmu ovládáno převážně zásadou oficiality a zásadou vyšetřovací (vyhledávací);

- v rámci nesporného řízení dochází k úpravě právních poměrů jednoho nebo více účastníků řízení;
- účastníci řízení nejsou v kontradiktorním postavení dvou stran, ačkoliv jejich právní zájmy mohou být odlišné;
- namísto pojetí formálního dominuje materiální pojetí účastníků řízení, především v řízeních zahajovaných z moci úřední;
- většina meritorních vyhovujících výroků rozhodnutí v nesporném řízení má konstitutivní účinky, tedy zakládá, mění nebo ruší hmotněprávní vztahy;
- nesporné řízení nepředpokládá na rozdíl od řízení sporného porušení nebo ohrožení subjektivních práv, převažuje preventivní účel řízení.

1. Vyšší míra ingerence státní moci a uplatnění zásady oficiality a zásady vyšetřovací

Přesvědčení, že v nesporném řízení se uplatňuje převážně zásada oficiality, vychází z toho, že řízení nesporné může být zahájeno i bez návrhu některého z účastníků řízení. Dle zásady oficiality leží totiž

*„procesní iniciativa... v rukou soudu, který sám rozhoduje o zahájení určitého řízení (zahájení ex officio, zkráceně ex off) a zároveň vymezuje předmět tohoto řízení“.*⁴

K tomuto názoru se přiklání také V. Steiner⁵ a A. Winterová,⁶ kteří doplnili, že řízení nesporné je ovládáno zásadou oficiality především z toho důvodu, že v nesporném řízení nejsou zohledňovány pouze zájmy účastníků, ale především zájmy společnosti. V řízení ovládaném principem oficiality tak účastníci řízení nemohou s řízením plně disponovat a v řízení lze pokračovat i proti jejich vůli. Nesporné řízení sice může být zahájeno i na návrh účastníka řízení (typický projev dispoziční zásady), avšak ani v tomto případě se jeho povaha tímto nemění, neboť možnost dispozice s řízením a s jeho předmětem je ze strany účastníků minimální.⁷

Lze tedy uzavřít, že v nesporném řízení se uplatní do jisté míry jak zásada dispoziční, tak i zásada oficiality. Zahájení některých nesporných řízení je totiž zcela ponecháno na vůli stran, a naopak v některých případech má stát veřejný zájem na tom, aby bylo řízení zahájeno i přes nečinnost dotčených osob s tím, že možnost zahájit řízení ze strany státního orgánu představuje omezení dispoziční zásady. Vzhledem k předmětu nesporného řízení a ke skutečnosti, že veřejný zájem v nesporném řízení dominuje, je však k výše uvedenému výroku nutné dodat, že převažující je v řízení nesporném zásada oficiality.⁸

Zásada projednací spolu se zásadou vyšetřovací představují dvojici zásad, jež stanoví, kdo nese odpovědnost za zjištění skutkového stavu věci a provedení potřebných důkazů. Na základě zásady vyšetřovací (někdy označované také vyhledávací) leží povinnost z vlastní iniciativy zjišťovat rozhodné skutečnosti a provádět k jejich prokázání potřebné důkazy v rukou soudu. Účastníci tak nemají právo rozhodovat o potřebě dokazování a uplatnění důkazních prostředků nezávisí na tom, zda účastníci řízení jsou s jejich užitím srozuměni. Odpovědnost soudu za zjištění skutkového stavu však dle německé i rakouské právní teorie neznamená, že by účastníci neměli povinnost poskytnout součinnost („*Mitwirkungspflicht*“), neboť bez stanovení limitu pro povinnost soudu objasňovat rozhodné skutečnosti tím, že se stanoví účastníkům povinnost poskytnout součinnost, by nebylo možné vést smysluplné řízení.⁹ V českém právním prostředí lze povinnost součinnosti dovodit z § 6 OSŘ, který stanoví, že soud postupuje v řízení předvídatelně a v součinnosti s účastníky řízení. S ohledem na znění § 1 ZŘS je tato úprava uplatnitelná i v řízeních upravených zákonem o zvláštních řízeních soudních, a to včetně řízení ovládaných zásadou vyšetřovací.

Je však nutné dodat, že ve snaze urychlit průběh civilního soudního řízení a zmírnit zatížení soudu se vyšetřovací zásada uplatňuje pouze v řízeních, v nichž převažuje veřejný zájem na pravdivém objasnění skutkového stavu,¹⁰ tedy pouze v některých nesporných řízeních. Lze tedy jednoznačně vymežit, že v případech, ve kterých se uplatní vyšetřovací zásada, půjde vždy o řízení nesporná. Avšak vzhledem k tomu, že nelze toto diferenciativní kritérium uplatnit v každém nesporném řízení, nelze postavit rozlišení nesporného řízení pouze na tomto jediném kritériu, které může být v některých případech zavádějící.

2. Úprava právních poměrů jednoho nebo více účastníků řízení, kteří nejsou v kontradiktorním postavení dvou stran

Mezi představitele koncepce, dle které lze rozdíl mezi nesporným a sporným řízením spatřovat v účastnících řízení, resp. ve směru podmíněném, patřil E. Ott. Podle jeho názoru vystupují ve sporném řízení vždy dva podměty, nazývané strany řízení, jejichž právní zájmy jsou v rozporu. Pokud by v řízeních vystupovala další osoba, tak vždy v procesní roli jedné ze dvou stran řízení. V řízení nesporném pak může být účastník pouze jeden, nebo naopak hned několik, jejichž zájmy nemusí být nutně v rozporu.¹¹ K tomuto názoru se přikláněl i V. Steiner.¹²

S tímto pojetím účastníků řízení souvisí také uplatňování zásady kontradiktornosti, která bývá v českém právním prostředí chápána jako kontradiktorní postavení účastníků řízení, již v řízení uplatňují protikladné zájmy, přičemž je jejich povinností svá protichůdná tvrzení dokázat.¹³ V takovém případě lze hovořit o zásadě kontradiktornosti ve smyslu odvětvového principu, jejíž uplatnění je pro sporné řízení typické. V rakouském¹⁴ a německém právním prostředí¹⁵ bývá

nazývána „Zweiparteienprinzip“ nebo „Zweiparteiensystem“. Lze souhlasit, že pro sporné řízení je typické uplatnění zásady kontradiktornosti ve smyslu odvětvového principu, jakožto systému dvou stran v kontradiktorním postavení. Naopak v řízení nesporném vystupuje jeden nebo více účastníků, kteří nejsou v roli vzájemných odpůrců a kteří mohou, ale nemusejí, v řízení uplatňovat rozdílné zájmy. Tato skutečnost se projevuje také v možnosti uplatnění některých právních institutů ve sporném řízení, jež se v řízení nesporném z povahy věci neuplatní. Jedná se především o hlavní a vedlejší intervenci, společenství účastníků aj. S ohledem na výše uvedené lze dospět k závěru, že absence kontradiktorního postavení účastníků řízení je dominujícím kritériem pro odlišení nesporného řízení od řízení sporného.

3. Dominance materiálního pojetí účastníků řízení, především v řízeních zahajovaných z moci úřední

Nesporné řízení lze stejně jako řízení sporné charakterizovat též způsobem vymezení okruhu účastníků řízení. V případě materiálního pojetí vyplývá účastenství z hmotného práva, jelikož se v řízení jedná o hmotněprávních právech a povinnostech účastníků řízení. Naopak dle formálního pojetí jsou účastníci řízení ti, kdo jsou označeni v žalobě, resp. návrhu na zahájení řízení. Účastenství se tak neodvíjí od hmotného práva, ale je dáno ryze procesně. Formální pojetí účastníků se uplatňuje v řízení sporném, ve kterém jsou účastníci řízení označováni jako strany řízení – žalobce, tj. ten který řízení zahájil, a žalovaný, tj. ten, koho jako žalovaného v žalobě označil žalobce. V případě sporného řízení je toto pojetí dostačující, neboť úkolem soudce je ve sporném řízení rozhodnout, či tvrzení je pravdivé, a to většinou pouze ve vztahu mezi účastníky.¹⁶ Účastenství ve sporném řízení je tak pojmáno ryze procesně a nezávisle na hmotném právu. Absence hmotněprávního postavení žalovaného či žalobce vede k neúspěchu v řízení, ale nemá vliv na účastenství v řízení. S formálním pojetím se sice setkáváme také v řízení nesporném zahajovaném na návrh, neboť v takovém případě jsou účastníky řízení navrhovatel, popř. i odpůrce, je-li v návrhu uveden. V nesporném řízení je však soud oprávněn do okruhu účastníků s ohledem na jejich hmotněprávní postavení zasahovat, tj. z úřední povinnosti další osobu do řízení přibrat, či naopak účast některého z účastníků v řízení ukončit.

Materiální pojetí účastenství se naopak nikdy neuplatní ve sporném řízení, můžeme se s ním setkat jen v řízení nesporném, a to především v řízeních zahajovaných z moci úřední, ve kterých chybí jak žalobce, který by svým návrhem řízení zahájil, tak i žalovaný, proti kterému by tvrzení žalobce směřovala. V některých typech nesporného řízení zahajovaných na návrh může být vymezení účastníků řízení obtížné, neboť nemusí být nutně určena osoba, proti které návrh na zahájení řízení směřuje. Z tohoto důvodu musí být účastenství na řízení pojmáno materiálně, tedy že účastníkem řízení je každý, jehož právní postavení může být, nebo dokonce je, dotčeno vydaným rozhodnutím. V takových případech je pak za účastníka řízení ve

formálním smyslu považován každý, kdo je účastníkem ve smyslu materiálním, a to za předpokladu, že je proti němu zahájeno řízení, pokud jej soud jako účastníka do řízení přibere, nebo pokud vstoupí do řízení na základě vlastního rozhodnutí. Lze tedy shrnout, že v případě materiálního pojetí účastenství hovoříme vždy o řízení nesporném.

4. Většina meritorních rozhodnutí v nesporném řízení má konstitutivní účinky

Většina meritorních rozhodnutí v nesporném řízení má konstitutivními účinky, na jejich základě dochází tedy ke vzniku, změně nebo zániku určitého právního vztahu. Je však nutno říci, že konstitutivní účinky lze shledat i u některých rozhodnutí vydaných v řízeních sporných, a naopak některá řízení nesporná jsou zakončena deklaratorním rozhodnutím. Nelze však popřít, že většina rozhodnutí vydaných v nesporném řízení zakládá, mění nebo ruší hmotněprávní vztahy. V tomto smyslu lze tedy hovořit o charakteristickém rysu nesporného řízení, který však nelze považovat za jediné diferenciacní kritérium.¹⁷

5. Nesporné řízení nepředpokládá porušení nebo ohrožení subjektivních práv

Řízení sporné i řízení nesporné mají obecně preventivní funkci, neboť jak již uvedl A. Wach, každé soudní řízení působí do jisté míry preventivně.¹⁸ Ve sporném řízení působí preventivně zejména určovací rozsudky. Stejně je tomu i v případě represe, neboť mezi oběma druhy řízení lze najít opatření, která působí represivně, a to bez ohledu na to, zda se jedná o řízení sporné či nesporné. Je však nutné připustit, že nesporné řízení nepředpokládá na rozdíl od řízení sporného porušení nebo ohrožení subjektivních práv, převažuje tedy preventivní účel nesporného řízení. Vzhledem k tomu, že toto kritérium není uplatnitelné ve všech případech nesporného řízení, nelze rozlišení nesporného a sporného řízení postavit pouze na tomto kritériu, které může být v některých případech taktéž zavádějící.

III. Závěr

S ohledem na výše uvedené lze dospět k závěru, že dominujícím znakem nesporného řízení je především absence kontradiktorního postavení účastníků řízení a skutečnost, že v rámci nesporného řízení dochází k úpravě právních poměrů jednoho nebo více účastníků do budoucna. Tato kritéria lze zároveň považovat za stěžejní pro odlišení sporného a nesporného řízení.

Za účelem přesnějšího vymezení nesporného řízení je možné použít také jeho negativní vymezení.¹⁹ Při kumulativním splnění následujících kritérií se jedná o řízení sporné; pokud tedy není alespoň jeden znak naplněn, jedná se vždy o řízení nesporné:

1.

sporné řízení může být zahájeno pouze na návrh některého z účastníků řízení a účastníci řízení mohou s předmětem řízení sami disponovat, tzn. ve sporném řízení se výlučně uplatňuje dispoziční zásada;

2. pro sporné řízení je charakteristické taktéž uplatnění zásady projednací;
3. účastenství je ve sporném řízení pojímáno ryze formálně;
4. účastníci sporného řízení jsou v kontradiktorním postavení dvou procesních stran, tj. v postavení dvou vzájemných odpůrců. **n**

Poznámky pod čarou:

- * Autorka je advokátkou v CÍSAŘ, ČEŠKA, SMUTNÝ s. r. o., advokátní kancelář, a doktorandkou na katedře občanského práva Právnické fakulty MU.
- 1 Ojedinele se lze setkat s názorem, že není namístě sporné a nesporné řízení odlišovat, neboť toto dělení je údajně překonáno praxí. K tomuto viz např. názor Ljubomíra Drápala nebo Romana Fialy: Špičky justice podrobily záměr civilního řádu soudního drtivé kritice a odmítly ho jako Cimrmanovu pohádku. <https://www.ceska-justice.cz/>.
  - 2 Např. *Brehm, W.* Freiwillige Gerichtsbarkeit. 3. vyd. Stuttgart: Richard Boorberg, 2002.
  - 3 Více *Rosenberg, L.* Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts: 9. vylepšené vyd. München: C. H. Beck, 1961, s. 53.
  - 4 *Winterová, A. a kol.* Civilní právo procesní. 6. vyd. Praha: Linde, 2011, s. 73.
  - 5 *Steiner, V.* Základní otázky občanského práva procesního. Praha: Academia, 1981, s. 280.
  - 6 *Winterová, A. a kol.*, op. cit. sub 4, s. 73.
  - 7 *Schelleová, I.* Český civilní proces. Praha: Linde, 1997, s. 106–107.
  - 8 Shodně též *Zoulík, F.* Řízení sporné a nesporné jako druhy civilního procesu. Praha: Academia, 1969, s. 108.
  - 9 Více *Brehm, W.*, op. cit. sub 2, s. 129.
  - 10 *Lavický, P.* Moderní civilní proces: Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2014, s. 51.
  - 11 *Ott, E.* Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního. Díl I: Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 33.
  - 12 *Steiner, V.*, op. cit. sub 5, s. 278–279.
  - 13 *Winterová, A. a kol.*, op. cit. sub 4, s. 68.
  - 14 *Fasching, H.* Lehrbuch des osterreichischen Zivilprozessrechts. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1984, s. 155.
  - 15 *Jauernig, O.* Zivilprozessrecht. 29. vyd. München: C. H. Beck, 2007, s. 48.
  - 16 *Baur, F.* Freiwillige Gerichtsbarkeit. 1. Buch: Allgemeines Verfahrensrecht: Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1955, s. 125–132.

- 17 Více *Stavínohová, J.* Problém diferenciacie řízení sporného a nesporného v socialistickém civilním procesu. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 54.
- 18 *Wach, A.* Handbuch des deutschen Civilprozessrechts. 1. Band: Leipzig: Duncker & Humblot, 1885, s. 52–53.
- 19 Viz k tomu také *Štajgr, F.* Některé teoretické otázky civilního práva procesního. Praha: Univerzita Karlova, 1969, s. 55.